

Posudek oponenta disertační práce Marka Přibila
Máchovy fragmentární a hypotetické autografy řazené k jeho literárním zápisníkům
(Textologické hledisko)

Disertační práce Marka Přibila se zjednodušeně řečeno zabývá tím, čím se vyznačovala značná část textologických machian Oldřicha Králíka, totiž otázkou, zda některé básnickovy texty lze opravdu označit za Máchovy. Přibilův zájem se týká oblasti literárních zápisníků s texty nebeletristické povahy, jako jsou poznámky z četby a o četbě nebo koncepty zamýšlených děl. Autor se soustřeďuje na čtyři textové entity, resp. jejich „nosiče“, a to na tzv. Malý sešit (ve třetím svazku kritického vydání z roku 1972 na s. 27–30), v padesátých a sedmdesátých letech 20. století často v odborné literatuře ztotožňovaný se sešitem, který byl údajně cca deset let po Máchově smrti součástí básnickovy pozůstalosti ve vlastnictví Drahotína Villaniho, dále na Sabinovy citáty „z Máchových poznámenání“ (1972: 258–260) a na druhou část Hindlova opisu Výťahu ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy (1972: 254–257).

Přístup Marka Přibila se vyznačuje bezpředsudečností, trpělivostí a věcností, a rozhodně se nemanifestuje jako „králíkovský“. Neprovokuje šokujícími konkluzemi nebo nečekanými obraty ani ironicky nepolemizuje s protějškem (jímž pro Oldřicha Králíka v padesátých až sedmdesátých letech bylo pražské literárněvědné centrum s mocenskými pozicemi institucionálními i publikačními) – přičemž slovesa *provokovat* a *polemizovat* nevolíme s odporem, nýbrž s obdivem. S Králíkovými postupy však Přibila rozhodně pojí ostražitost vůči tradovaným, ale v materiálové bázi jinak nezajištěným závěrům a schopnost pokládat otázky, jimiž riskuje nejistotu a neznámo. Ve vydavatelských zdůvodněních, která přijímala zmíněné texty a prameny během posledního století jako máchovské, zachycuje Marek Přibil momenty sugesce, automatických nebo plošných předpokladů, důkazů kruhem nebo hypotéz podložených nakonec nejvíce ze všeho zbožným přáním.

Identitu tzv. Malého sešitu a autografu nazývaného Náčrt Máje zpochybňuje Přibil na s. 15–31 ve dvou krocích. První se zakládá na pozorném čtení vlastního autografu. Autor upozorňuje na jistou písařskou marnotratnost, která je vzhledem k nejrozsáhlejšímu a nejstabilnějšímu Máchovu rukopisu, jímž je Zápisník, nápadná a kterou vydavatelé třetího svazku kritického vydání z roku 1972 nechávají bez povšimnutí. Rozvržení textu na stránce [a] – jde o výpisky z Časopisu Společnosti vlastenského musea v Čechách z roku 1830 – Přibil srovnává se způsobem, jakým je popsána úvodní strana Zápisníku, strana [b] – s vlastními fragmenty k Máji – podle něho naopak sloužila jako papír, jenž nebyl využit k lineárnímu jednorázovému zápisu, nýbrž byl popisován v různých časových vrstvách, a to od fixace úvodních veršů Máje, jež velkorysostí svého písařského rozptýlení mají podobné parametry jako strana [a], až po vpisované textové segmenty, jež se znění danému „na střed“ musejí vyhýbat a takřkajíc ho obtékají.

Minuciózním popisem a logickým vedením úvahy Marek Přibil přesvědčivě dokazuje, že tzv. Náčrt Máje nebyl zapsán v literárním zápisníku „malého“ rozměru,¹ z něhož by pak byl list, popsáný z obou stran, vytržen, nýbrž šlo o list, který byl z nějakého sešitu (a to sešitu menšího rozměru, než je nepochybný Zápisník) nejdřív vytržen, a teprve pak Máchou popsán, jak ukazují strhující pasáže na s. 18–20 a 23–24. Kdyby totiž platil předpoklad dosavadních vydavatelů o sešitu (nebo o sešití několika stran papíru), z něhož byl popsán list vytržen, znamenalo by to, že Mácha jednak musel psát způsobem, který je velmi nepohodlný až takřka neproveditelný, tj. musel by začátek řádku na pravé stránce nasazovat těsně u vazby (neboť část některých krajních liter chybí), a jednak by musel budoucí vytržení listu předpokládat (neboť začátek posledního řádku na straně [a] poškození okraje respektuje a první slovo nasazuje až vedle chybějícího místa papíru). Z Přibilova pozorování vyplývá, že Mácha musel psát na vytržený list papíru tak, že části krajních písmen zřejmě z úsporných důvodů přetahoval na podložku pod papírem (srovnání se Zápisníkem ukazuje v analogických případech, že

¹ Možná také „menšího“ – Přibil zmiňuje, že německé slovo „klein“, resp. spojení „aus dem kleinen“ ze sentence, jež jediná v Máchových poznámkách odkazuje na něco jako „malý sešit“, je v Zápisníku na s. 91 psáno tak, „že plně realizována jsou jen první tři písmena a zbytek slova je naznačen horizontální čarou“ (s. 25).

„pokračování tahu je zřetelně patrné na hranách předcházejících listů“, s. 23). – Na podporu těchto závěrů dodejme, že strana [b] vykazuje tytéž vlastnosti, tj. Máchovo písmo je v horní části papíru směřováno k levému okraji, zatímco u pravého k žádným koruptelám kvůli poškození okraje nedochází: Mácha zjevně popisoval obě strany papíru jako samostatný list.

V druhém kroku zkoumá Marek Přibil možnou existenci nějakého dalšího (malého) sešitu na základě zmínky ze strany 91 Máchova Zápisníku (viz pozn. č. 1), která kromě uvození (v němčině: „Literatura o právní vědě. Pokračování z malého sešitu“) přináší bibliografické záznamy tří publikací, reprodukované v úplnosti z příručky Repertorium der gesammten deutschen Literatur. Přibil si klade otázku, proč je záznam napsán v Zápisníku, a ne v onom „malém sešitu“ (lze to „celkem snadno vysvětlit tlakem vnějších okolností: Mácha v dané chvíli neměl MS k dispozici, MS byl dopsán apod.“, s. 28), dále porovnává záznam s jinými příbuznými v rámci Zápisníku (z jehož kontextu se „vymyká nakonec i formou daných bibliografických záznamů, konkrétně jejich úplností. Mácha dokonce zaznamenává i cenu jednotlivých publikací“, s. 29) a nakonec analyzuje bezprostředně následující záznam, v Zápisníku oddělený od „Literatury o právní vědě“ grafickým symbolem. Dochází k tomu, že nějaký „malý sešit“ byl podle všeho svazkem spjatým s básnickými právními studii, Mácha ho neutilizoval k záznamům literární povahy a nezachoval se. (K neúprosné Přibilově argumentaci – mj. též v závěru na s. 173: „nelze [...] ani jeden takovýto zápisník oprávněně předpokládat“ – bych jen do závorky poznamenal, že existence nějakého literárního zápisníku /či zápisníků/ menšího rozměru je nepochybně možná – Mácha jej mohl ztratit, vyhodit či záměrně zničit a nemusel to nikde v Zápisníku, v denících nebo v dopisech reflektovat. Neměli bychom ztrácet ze zřetele, že to, co se v písemné pozůstalosti zachovalo, nejsou systematicky ukládané a tříděné materiály, nýbrž jen to, co se prostě zachovalo.)

Závěr je pro jakéhokoli dalšího máchovského vydavatele jasný: To, co je v kritickém vydání z roku 1972 otištěno jako Malý sešit, by se nadále – nebudou-li nalezeny nové prameny – mělo zveřejňovat jako list s [Náčrtem Máje], případně s Tzv. Náčrtem Máje, tak jak to už činí komentář v tištěném vydání Kritické hybridní edice Máchova Máje z roku 2019 na s. 120–122 a jak je to podáno v diplomatické edici digitálně (Marek Přibil v KHE oprávněně figuruje jako odborný redaktor).

Kapitola o tzv. Villaniovském sešitu se zabývá pramenem, který nejspíše nikdy neexistoval, ale shodou okolností, resp. úpěnlivou touhou po objevení možného máchovského autografu se v literatuře předmětu nakonec do oběhu dostal, a to do bezprostřední blízkosti předpokládaného „malého sešitu“ (jehož existenci Marek Přibil vyvrátil v části předchozí). V druhé kapitole tedy autor zkoumá nikoli text a jeho materiální fixaci, nýbrž život tohoto údajného textového „nosiče“ v literatuře o Máchovi. Kapitola je dána na stranách 32–66, ale domnívám se, že s jistou nadsázkou řečeno by mohla být důstojně ukončena už na s. 35. Zde defiluje poslední, osmý bod přibližné chronologie, která mapuje výskyt tzv. Villaniovského sešitu od stati Karla Janského z Nového života v roce 1954 až po novinový článek Jaromíra Wágnera o čtyřicet let později. Jde o sérii tak nepravděpodobných, vzájemně se podírajících i vylučujících se událostí a jejich průvodních okolností, že je těžké akceptovat, že se téma takového sešitu jako seriózní otázka udržovalo téměř po celé 20. století.

Marek Přibil přitom tuto rekapitulaci předkládá v přísně popisném, neutrálním stylu, v němž sledované skutečnosti takřikajíc hovoří samy za sebe. (Jakkoli je jeho stylistika odlišná, logika jeho výkladu mi svou neodvratností připomněla pádnost nálezů, jimiž Růžena Grebeníčková dokládala u Máchy saint-martinovské, resp. goethovské filiace.) Součástí Přibilovy interpretace je také zpochybnění Paměti J. V. Friče jako pramene, jenž pověst o sešitu založil. Přibil k tomu prošel Fričovu korespondenci, deníky a další, publikované i nepublikované dokumenty jiných autorů, jejichž účast na dané věci přicházela v úvahu. Jeho poctivost a zároveň badatelský důvtip dobře ztělesňuje např. poznámka 25 pod čarou na s. 47: z čeho by jiní autoři uměli „nakoncipovat“ pramennou studii, shrne autor funkčně na několika řádcích. Obdivuhodné je navíc to, že ve chvíli, kdy i čtenář skálopevně věřící v existenci Villaniovského sešitu musí naznat průkaznost Přibilova exposé, nabídne mu autor provizorní přijetí teorie již vyvrácené a možnost jiné její verifikace (tak s. 53; podobný tah činí Přibil i nad tzv. Náčrtem Máje na s. 19) – v případě sešitu, jež měl mít jistou dobu ve vlastnictví Drahotín

Villani, to je rekonstrukce pohybu části Máchovy pozůstalosti od poloviny 19. století až do sedmdesátých let století dvacátého. Ta však vede k závěru, kterému se říká zdrcující: „Celkově je překvapivé, jak nekomplikovaně, vzdor mnoha varovným signálům, dospěl Janský [v padesátých letech] a po něm [v letech sedmdesátých] Vašák k absolutní jistotě (soudě alespoň podle apodiktických formulací v jejich textech) o existenci a Máchově autorství nedochovaného, pramenně nijak nedoloženého a odborně nikdy nezkoumaného rukopisného sešitu. Překvapivé je to zejména v kontextu veřejných i neveřejných polemik s Oldřichem Králíkem, během nichž byla zpochybňována nejen existence Máchových hypotetických autografů, ale ve velkém rozsahu i autentičnost dochovaných máchovských rukopisů, a v potaz byly brány minuciózní paleografické a filologické argumenty“ (s. 65).

Další dvě kapitoly – nejdelší o Sabinových citátech z Dodatků k jeho Úvodu povahopisnému (s. 67–162) a nejkratší o části Hindlova opisu Výtahu ze všelikých výpisků a zaznamenání básníka K. H. Máchy (s. 163–170) – skýtají srovnatelnou rozkoš ze strážlivě vedeného výkladu, který vychází z širokého záběru zkoumaných pramenů a průběžně si klade (zdůrazněme, že nikterak naoko) zpochybňující otázky. Čtenáře nepřekvapí snad ani tak skutečnost, že autorem rukopisných tzv. Dodatků k Sabinovu Úvodu povahopisnému z roku 1845 není Sabina nebo že Hindlův opis se neopírá o Máchovy rukopisy, nýbrž fakt, že k témuž závěru mohli dojít už i předchozí vydavatelé básníkových textů (Přibíl se totiž rozhodně neopírá o informace nebo zdroje, které by byly předtím nedostupné). Vedení apriorní představou o klasikovi a svůdnou touhou po jejím rozšíření si však nejenže nepoložili srovnatelně kritické otázky, ale podcenili i takovou fázi badatelské práce, jako je pomalé a důsledné čtení pramenů, jejich srovnávání a vyloučení možností, jež jsou zjevně nepravděpodobné.

Předložená disertační práce vysoko převyšuje požadavky kladené na tento žánr a musí být brána v potaz při jakékoli budoucí vydavatelské aktivitě týkající se Máchových zápisníků (případně statí Sabinových).² Doporučuji ji k obhajobě a navrhuji klasifikaci *prospěl*.

Michael Špirit, 13. srpna 2024

² Pod názvem *Iluze konstrukcí (Máchovy literární zápisníky)* ji Přibíl vydal v edici *Varianty*, systemizované na textologické výzkumy, v roce 2023 (s formálním vrozením 2021).